

ISTRSKI DEŽELNI ZBOR

Vasilij MELIK

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

IZVLEČEK

Razprava daje na podlagi državnih in deželnih zakonov kratek pregled sestave in značilnosti istrskega deželnega zbora od začetka v februarjem patentu 1861 do konca, 3. aprila 1916, ko je bila postavljena deželna upravna komisija.

Istra je spadala po svojem imenu in naslovu med najstarejše dežele habsburške monarhije, kot avtonomna dežela pa med najmlajše. Med dežele z lastnim deželnim zborom je bila sprejeta šele v februarjem patentu leta 1861. Istra ni imela deželnega glavnega mesta. Rovinj je bil sodnijsko središče, imel je trgovsko-obrtno zbornico in postal 1869 mesto z lastnim statutom. Poreč je bil 1861 določen za sedež deželnega zbora in deželnega odbora. Deželni zbor je bil v Poreč zadnjikrat sklican 1897. Vzrok so bili z nacionalnimi spori povezani nemiri. Pozneje je bil sklican v Pulj, večinoma pa v Koper. Posebnost istrskega deželnega zbora je bilo veliko število virilistov. V njem so sedeli 3 škofje. V mestni kuriji so volili prebivalci mestnih davčnih občin, ne pa mestnih naselij v ožjem smislu; zajemala je torej več volilcev kakor drugod.

Reforma 17. maja 1908 je uvedla splošno kurijo, okrepila manjšino in onemogočila preglasovanje v najpomembnejših zadevah. Žal ni dala pričakovanih rezultatov. Nasprotja so bila tako močna, da je bilo nemogoče delo v deželnem odboru in v deželnem zboru, ki se je zadnjič sestal 18. oktobra 1910. 3. aprila 1916 je bila postavljena deželna upravna komisija.

V ustavnem času, ki se je v habsburški monarhiji začel leta 1861, so bili deželni zbori pomembni nosilci avtonomije. Za deželne zadeve in v okviru splošnih državnih zakonov za občine, osnovne šole in ceste so deželni zbori sprejemali predloge deželnih zakonov, ki so morali nato dobiti še cesarjevo sankcijo, torej privoljenje centralne vlade. Dežele so upravljale svoje premoženje, ki se je vzdrževalo zlasti z dkladami k davkom. Deželni zbor je bil zakonodajni in usmerjevalni organ, deželni odbor pa izvršni in upravni organ, neke vrste avtonomna vlada, ki je morala vsako leto predložiti deželnemu zboru obsežno poročilo o svojem delu. V deželni odbor je volila vsaka kurija po enega člana, plenum deželnega zbora pa še četrtega. Deželni

zbor in odbor je volil deželni glavar, ki ga je imenoval cesar. Ta je za vodstvo deželnega zbora imenoval tudi namestnika deželnega glavarja (Hellbling, 1975, 210-213).

Istra je spadala po svojem imenu in naslovu med najstarejše deželne monarhije, njena avtonomna deželna samostojnost pa je bila zelo novega datuma. Pillersdorfova ustava (25. 4. 1848 je med deželami navajala Ilirijo, sestavljeno iz Koroške, Kranjske in ozemlja primorske gubernije, osnutek kromeriške ustave pa Ilirije ni omenjal, pač pa, vsako posebej, Koroško, Kranjsko in Primorje (Bernatzik, 1911, 103, 115). Oktroirana ustava 4. marca 1849 ni več imenovala Primorja - kot sestavne dele Ilirskega kraljestva je navajala vojvodino Koroško, vojvodino Kranjsko, pokneženo grofijo Goriško-Gradiščansko, mejno grofijo Istro in mesto Trst z ozemljem (Bernatzik, 1911, 150). Predlog notranjega ministra Bacha o politični organizaciji Primorja (26. 9. 1849) je govoril o težavah, ki jih povzročajo primerna ureditev, saj bi bilo lahko tudi pet kronovin: Gradiška, Goriška, Trst, staroavstrijska Istra in bivša beneška Istra; odločil pa je, da bo Trst kronovina zase, Goriško-Gradiščanska in Istra pa naj bosta skupaj ena dežela z deželnim zborom v Gorici in z dvema okrožjema, goriškim in istrskim. Vprašanje istrskega glavnega okrožnega mesta pa ni bilo rešeno; Bach je poudarjal, da so pri izbiri velike težave in da Pazin kot središče morebiti ne bi bil več primeren (Allgemeines 1849, 420).

Ko so potem izhajale oktroirane deželne ustave, je bila s patentom 25. januarja 1850 izdana deželna ustava za Goriško-Gradiščansko in Istro kot eno deželo (Landesverfassung für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska und die Markgrafschaft Istrien) (Allgemeines 1850, 26). Deželni zbor naj bi bil sestavljen iz 38 članov, to je iz 12 zastopnikov najbolj obdavčenih, iz 13 poslancev mest, trgov in obrtnih krajev ter 13 poslancev drugih občin. Sestaja naj se v Gorici, lahko pa ga cesar skliče tudi v kak drug kraj dežele. Najvišje obdavčeni Goriške in Istre naj bi volili skupaj v enem volilnem okraju. Poslancev mest in podeželja bi bilo z Goriškega 12 (5 mestnih, 7 kmečkih), iz Istre 14 (8 mestnih, 6 kmečkih). Deželni odbor bi imel 5 članov: prvega bi volili najvišje obdavčeni, drugega poslanci mest, tretjega poslanci podeželja, četrtega poslanci Goriške, petega poslanci Istre. Poslanci najvišje obdavčenih bi bili pri tem uvrščeni med goriške ali istrske po pripadnosti svoje občine (Allgemeines 1850, 48).

12. aprila 1850 je bila proglašena tudi ustava za Trst (Verfassung der reichsunmittelbaren Stadt Triest) (Allgemeines 1850, 139). Od vseh tedaj izdanih ustav je stopila v veljavo samo tržaška; vse druge, tudi goriško-istrska, so ostale samo na papirju. V času opuščanja absolutizma, v razširjenem državnem svetu (verstärkter Reichsrat), predvidenem s patentom 5. marca 1860, sta imeli Goriška in Istra še enega skupnega zastopnika (Bernatzik, 1911, 217-8).

Primorski namestnik Burger je 2. decembra 1860 predlagal za svoje upravno področje tri dežele: Goriško, Trst in Istro (Quarantotti, 1928, 13). Res se je pojavila Istra kot avtonomna samostojna dežela prvič v februarškem patentu leta 1861. Vse

kaže, da je bila sprejeta med dežele z lastnim deželnim zborom zadnja med kronovinami. Predarlška (Voralberg), ki ji je bila po svoji usodi po letu 1848 najbolj podobna, je že v razširjenem državnem svetu imela svojega posebnega zastopnika in iz tirolskega statuta v oktobrski diplomii je bilo razvidno, da je posebna dežela. Burgerjev predlog je bil dan šele decembra. Februarski patent je imel za vsako deželo posebno prilogo (Beilage) z deželnim redom in deželnozborskim volilnim redom - razen za Primorje, ki je imelo eno prilogo (II, i) in skupno besedilo za vse tri dežele, Trst, Goriško in Istro.

Februarski deželni redi so imeli določilo, da se sestajajo deželni zbori "praviloma enkrat na leto" "v deželnem, glavnem mestu" "vkolikor cesar ne določi drugače". Le pri treh deželah je oznaka "deželno glavno mesto" manjkala, pa je bil naveden kraj, Bregenz na Predarlškem, Gorica in Poreč na Primorskem. Gorica je bila nedvomno glavno mesto Goriške, pri Istri pa glavno mesto, kakor smo videli, dolgo ni bilo jasno. Pazin je sicer ostal glavno mesto istrskega okrožja do ukinitve okrožij 15. novembra 1860 (Stulli, 1984, 38).

Rovinj je bil leta 1849 izbran za glavno sodnijsko središče Istre (Allgemeines, 1849, 343), naslednje leto je dobil trgovsko-obrtno zbornico, mesto z lastnim statutom pa je postal 30. decembra 1869 (Ordinanze, 1870, 4).

Poreč je bil v deželnem redu 1861 določen za sedež deželnega zbora in deželnega odbora. Sedež deželnega odbora je ostal do konca, deželni zbor pa je bil tja zadnjikrat sklican leta 1897. Vzrok so bili z nacionalnimi spori povezani nemiri. Po letu 1897 je bil deželni zbor dvakrat sklican v Pulj; vendar predlog, ki ga je imela avstrijska vlada, da bi se v deželnem redu določil Pulj za glavni sedež zbora, ni mogel biti uresničen. Tako se je leta 1899 in v prvem desetletju našega stoletja deželni zbor večinoma sestajal v Kopru. To menjavanje sedeža deželnega zbora je bila ena posebnosti istrske dežele (Barbalić, 1952).

Kakor vemo, so bili deželni redi in deželnozborski volilni redi februarskega patenta sestavljeni po istih načelih in predlogah. Po prebivalstvu so bile tri dežele manjše od Istre, namreč Goriška, Salzburška in Predarlška. Te je prekašala tudi po številu svojih poslancev, ki jih je dobila 30, toliko kot mnogo večja Bukovina. Posebnost Istre je bil najvišji odstotek virilistov med vsemi deželnimi zbori: 10%. Virilisti so bili vsi trije škofje: tržaško-koprski, poreško-puljski in krški. Istra je imela res na sorazmerno majhnem ozemlju nadpovprečno število škofij, vendar je bilo prav tako tudi v Dalmaciji, tam je bilo 6 katoliških in dvoje pravoslavnih škofov, toda mesto v deželnem zboru so dodelili samo dvema: katoliškemu nadškofu in pravoslavnemu škofu v Zadru. Ob rekordnem številu virilistov pa je imela Istra med vsemi deželami najnižji delež veleposestniških poslancev: 16,7%. Tretjina poslancev je pripadala mestom in trgovsko-obrtni zbornici (10), dva več je imela kmečka kurija (12), dva manj pa veleposest in virilisti (8). Kmečka kurija je imela 40% poslancev, zajemala pa je 70% prebivalcev dežele. Favoriziranje mestne kurije proti kmečki je

bila splošna poteza avstrijskega volilnega sistema. Posebnost Istre (in tudi Dalmacije) pa je bila, da so volili v mestni kuriji prebivalci mestnih davčnih občin, ne pa mestnega ozemlja v ožjem smislu, torej več ljudi kakor običajno drugod (Juraschek, 1895, 7-10, 17). Zato je zajemala mestna kurija znatno večji delež prebivalstva kot v sosednjih deželah: v Istri 31%, na Goriškem le 19% in na Kranjskem 11% (štetje 1869). S spremembo deželnega reda 20. maja 1870 je istrski deželni zbor dvignil število poslancev na 3 (Ordinanze 1870, 33).

Ker so deželni redi povsod favorizirali veleposestvo in meščanstvo, sta bila tudi v Istri jezikovna slika in podoba deželnega zbora v hudem nasprotju. Od 30 voljenih poslancev (1870-1908) jih je imela italijanska stran po letu 1889 21, hrvaško-slovenska pa 9, torej samo 30%, v deželnem odboru pa samo enega odbornika od štirih.

V začetku našega stoletja so se začele reforme deželnih zborov, poleg starih kurij so začeli dodajati novo splošno kurijo za vse polnoletne moške brez ozira na davke. Pri teh spremembah pa je, najprej na Moravskem, prišlo še do mnogo širše reforme, povsem nove ureditve razmerja med češko in nemško skupnostjo v deželi, do znamenitega moravskega sporazuma (1905).

V Istri so tekla dolgotrajna pogajanja med italijansko in hrvaško-slovensko stranko, med njima pa je posredovala vlada s kompromisnimi predlogi, grožnjami in pritiski. Nazadnje je prišlo do zakona 17. maja 1908 (Ordinanze 1908, 17), ki je uvedel splošno kurijo, priredil meje volilnih okrajev narodnostnim mejam, postavil novo razmerje sil v deželnem zboru (57%:43%) (25:19) in v deželnem odboru (3:2). Posebne zahteve po prisotnosti oziroma soglasju določenega števila članov deželnega zbora in odbora so zagotavljale, da manjšina v najpomembnejših zadevah ne bo mogla biti preglasovana in da bo potrebno soglasje obeh narodnosti. Istrska reforma pa se ni uvrstila v skupino uspešnih sporazumov kakor moravski in bukovinski, ker žal ni dala pričakovanih rezultatov. Nasprotja so bila tako močna, da je le stežka prišlo do kakega sporazuma. Delo je zastalo tako v deželnem zboru kot v deželnem odboru. Po reformi se je sestal deželni zbor le še na sedmih sejah in po 18. oktobru 1910 nikdar več. Položaj v Istri je bil močno podoben onemu na Češkem, kjer se je prav tako deželni zbor zadnjikrat sestal leta 1910. Le konec je bil nekoliko drugačen. Na Češkem je bil 26. julija 1913 razpuščen deželni zbor in postavljena namesto deželnega odbora deželna upravna komisija (Landesverwaltungskom-mission) iz uradnikov (Rumpler, 1997, 554), v Istri pa so bile junija in julija 1914 že nove, 11. volitve v deželni zbor, se pravi tik pred vojno, in deželna upravna komisija je bila postavljena šele 3. aprila 1916 (Ordinanze 1916, 15), torej skoraj leto dni po začetku vojne z Italijo. Tako se je končalo več kot polstoletno delo istrskega deželnega zbora - zapisniki o njegovih sejah, priloge s poročili komisij in odborov ter poročila o delu deželnega odbora pa ostajajo najodličnejši vir za zgodovino Istre v tem času.

LA DIETA PROVINCIALE ISTRIANA

Vasilij MELIK

Università di Ljubljana, Facoltà di Filosofia, Dipartimento di Storia, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

RIASSUNTO

Attraverso un esame delle leggi statali e provinciali, il saggio offre una breve rassegna sulla composizione e sulle caratteristiche della Dieta provinciale istriana, dagli inizi, con la Patente di febbraio 1861, alla fine, quando il 3 aprile del 1916 fu istituita la Commissione amministrativa provinciale.

Per nome e per titolo, l'Istria era una delle più antiche province della monarchia asburgica, ma tra la più recenti come provincia autonoma. Appena con la Patente di febbraio 1861 entrò nel novero delle province con una propria Dieta. L'Istria con aveva una capitale provinciale. Rovigno era il centro giudiziario e sede della Camera di commercio e d'industria, e nel 1869 acquisì lo status di città, con un proprio statuto. Nel 1861 Parenzo divenne la sede della Dieta e della Giunta provinciali. La Dieta provinciale fu convocata a Parenzo per l'ultima volta nel 1897 a causa dei disordini provocati dai contrasti nazionali. In seguito fu convocata a Pola, e per la gran parte a Capodistria. Particolarità della Dieta provinciale istriana era il numero dei voti virili, ne facevano parte infatti tre Vescovi. Nella curia delle città votava la popolazione dei comuni censuari della città, non solo quella della città in senso stretto, quindi un numero di elettori maggiore che altrove.

La riforma del 17 maggio 1908 introdusse la curia generale, irrobustì la minoranza e impedì che si arrivasse alla "maggiorizzazione" sulle questioni più importanti. Purtroppo però non diede i risultati sperati. I contrasti erano così forti da rendere impossibile l'attività in seno alla Giunta e alla Dieta, che si riunì per l'ultima volta il 18 ottobre del 1910. Il 3 aprile del 1916 venne istituita la Commissione amministrativa provinciale.

VIRI IN LITERATURA

Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich 1849, Nr. 343, 420; 1850, Nr. 26, 48, 139.

Barbalić, F. (1952): Narodna borba u Istri od 1870. do 1915. godine. Zagreb.

Bernatzik, E. (1911): Die österreichischen Verfassungsgesetze. Wien.

Hellbling, E. C. (1975): Die Landesverwaltung in Cisleithanien. V: Wandruszka, D., Urbanitsch, P. (Eds.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band II. Wien.

Juraschek, F. von (1895): Die Ortsgemeinde und die Ortschaft in der Wählerklasse der Städte, Märkte und Industrialorte. Wien.

Ordinanze delle autorità provinciali per il Litorale austro-ilirico 1870, Nr. 4, 33; 1908, Nr. 17; 1916, Nr. 15.

Quarantotti, G. (1928): Storia della Dieta del Nessuno. Parenzo.

Rumpler, H. (1997): Eine Chance für Mitteleuropa. V: Wolfram, H. (Eds.): Österreichische Geschichte 1804-1914. Wien.

Stulli, B. (1984): Istarsko okružje 1825-1860. Pazin-Rijeka.